LIGJERATË

mbî

FOGUREN E GJENACANIT

josè

T'ZOJËS T'SHKODERS

prei

P. Karlos Villavicencio t' Sh. J.

BKSH

SHKODER
Shtypshkroja e Zojës Paperlyeme
1911

BKSH

BKSH

ZOJA E KËSHILLIT T' MIRË

T' ndollunat e sivieçme na kan shtŷe mâa shpesh e me ushtrime perkushtijet pertè zakonin, me voitë tu kambët e t'dashtunes Nanës s'onë Zojës t'Këshillit t' Mirë. Per ket arsye m' kie vûe barra me avitë ndo 'i sênd, qi t'muite me viit hêm me e ndezë devocionin nei ket Nanë t' bekueme, hêm me e zgjue zeellin, sidomos nder t'rii, abollà t' vêhen me e xânë historiin e fugures t'mrekullueshme t' Gjenacanit, me qellim qi me i mushë ato tytsiina, qi jesin edhè mbîi t' dukunit e mrekullueshem e mbî t' shperngulmen e çuditshme t' sajen. Nuk guxoi me thanë se i kam avitë t' gjitha provët e t' dyy ndollinave, pse per kaq m' munguene hêm koha hêm lânda; por kam me kênë kondênd n' ja dalsha me theer zeellin e ndokui, i cili mrapa me kohë e me këndim le t' botoin nji historii t' perkryeme e me dokumente mbîi Zojen e Shkoders t' shperngulun me mrekullii n' Gjenacan.

Si ju kthye pagja Kishës prei krailit Kostantinit t' madh, Sh' Marku I Papë, ndieks 'i Silvestrit, dau me i shqymë prei Lacit dhuniit e loinave gjinike, qi u kremtoishin me 25 Priill n' ndeer t' Aferdites, e theroret qi ju bâishin hyineshes Rrobigë, abolla t' i rueite t' miellunat prei ndryshkut. Këto flligshtii, t' pershkrueme prei Ovidit n' t' IV liber t' Fasteve, kishin per qanderr Gjenacanin. Sh' Marku I praa i

bâni m'u teer liqêjet e m'u rrxue zabelet e shugurueme, e n' vend t' faltores (tyrbes) t' Aferdites ngrehi nji kishë t' vogel, t' cilen desht me ja kushtue t' Lûmes Virgjin, nanës t' Këshillit t' mirë, n' t' cilen bâni me vêndue nji neltspikame (altorilievo) t' Zojës Bekueme, t' ciles i rrite per brîi n' kambë Krishti Foshnje. Per me i shkoqë mâa amel popuit prei mrapshtiinave pagane, vêndoi qi t' rrîte si e kreeme dita me 25 n' Priill, e cila i âsht true Sh' Markut, qi ishte paitori i tii. Populli xûe kështû me lypë bekimet e hyinueshme mbîi t' miellmet prei Nanës s' Tenzot. U vûe edhè zakoni i nji tregut t' lulzueshem me lojë, e populli mësue tesh mâa se 'i mîi viet me kremtue at ditë n' lulzime t' mârra, nuk e ndieu fort t' ndrruemit e festes.

Kisha e vogel e Zojës t' Këshillit t' Mir' ishte pak lerg prei Gjenacanit: praa mbasi kiene ndertue me kalesë t' motit n' at trevë kishë tiera mâa t' hapta e mâa t' bukra, kio kisha e par' ishte tui u rrênue, edhè pse t' tanë gjindia e Lacit kishin nji devocion t' madh per ket shêitnore. Kuer Kolonait u bâne t' zot e Gjenacanit e e forcuene, edhè kisha e Këshillit t' Mirë kie pershîi mrênda rrethit t' forcadeve. Pieter Gjordan Kolona me e rueit ket kishen e parë t' Gjenacanit, qi mos t' rrênohei kreit, tui perdorue tagrin e murojës qi kishte mbîi t' gjith kishnat e vêndit, n' vietë 1356 jau fali Eremitanve t'Sh'Agostinit. Por m' njên' ânë Eremitant ishin teper t' vorfen me e goditë e me e smadhue ket kishë, e m' tietren ânë Gjenacanasit, tui pasë kishna t' bukra e t'mdhaa sikuer ato t' Sh' Paalit, t' Sh' Njonit e t' Shen Kollit, s' ndîishin nevojë, as nuk doshin m' e prekë kuleten. Por Zotyn, qi kishte dishêje mëshiret, ja gatoi vedit

veglen n' t'Lûmen Petruçe per me i çue n' vênd. Ishte këjo 80 vieç e ishte e shkrueme n' t' tretin urdhen t' Sh' Françeskut e Zotyn ja mûshi mênden me e ndertue rishtas kishen e Sh' Mriis, e per ket arsye gruea dha t' gjith gjâan e vet. Por këjo gjâa ishte aq e vogel, saa n' vietë 1467 muret e kapelës t' Shna Vlashit, prei t' ciles kish xânë fiill ndertesa, u ngrehshin me mzi 6 kambë mbii dhee. Kerkush s' i ndimote kësajë t' shuemes, madie ishte bâa prralla e t' gjithve. Por plaka e shkretë segurue per mrênda prei Tenzot, u thote padaa atyne qi e vêshin n' qestii: Oh! me e diit ju ç' Zojë e rândë kaa me ardhë n' ket vênd! Kam uzdajë kaq t'madhe n'Mriin Virgjin, saa shpnesoi se n' ket vietë kisha kaa me u marue.

N' vietë 1467 me 25 Priill, nji shumicë e pacak kishte ngaa n' Gjenacan, si ishte zakoni, prei gjith ânve. N'at naade kishte kênë me paa zyret e hyinueshme n' kishë, e mbasdite rrîte tui u gëzilirue n'treg. Kuer qe, njaty n' 4 mbasdite ndîhet se po vien prei qiillet nji muzhikë teinierishte. Duket mândei nji rêe e bardhë, qi me rreze t' veta e kalon driten e diillit. Këjo rêe zdrypë me madhnii e vêndohet mbîi ânen mâa t' thellen e kapelës t' Shna Vlashit: kumbonët paa kênë prekë prei dorë nierit, biin per nji sahat rresht, tui i thirrë kështû n' at vênd ato, qi ishin n' udhë m' u dredhë kahë shpijat. Kallablleku grumullohet tu kapela, tek saa e fillueme, e Shna Vlashit. M' saa rêja ishte tui e shue driten, i duket popullit t' çuditun e t' trishtuem, nji fugure kreit e bukur e t' Lûmes Zojë e cila mban ngrykë Krishtin Foshnje *(fug.1)* Rrnoftë Mrija, rrnoftë Mrija, rrnoftë Nana e Këshillit t' mirë brohorite ç' do parzem. Paranikët Kolonait, kapidanat, qeveritarët e t' gjith e shofin me sŷy

praniin e nji fugures t'Zojës me nji bukurii, qi s'pershkruhet, pezull edhè n' airii paa u paa se pshtetei kûnd per muur, e t' gjith filloin m' e thirrë: Zoja e Parrîizit. Mrekulliit nisin m' e tfaqë fuqiin e Zojës: gjîndia nji mbas nji ngasin padaa. Me mladat e vlerta t' bâame hêm per miradii hêm per devocion, ngrehet me t' shpeitë nji lteer i bukur stolisë me gur t' çmueshem: shtylla mermerit t'vieter vêhen me baart baldakinin e ngrehun mbîi fugûren e mrekullueshme e njizet kândila, kreit argjantit, rrîin ndezë nat'e ditë para lterit. N' pak dit kisha e kuvêndi qi kishte dishrue e Lûmia Petruçe marohen, e këjo s' i mylli sŷyt pa e paa kreit t' kryeme profeciin e vet.

Fuguria e Zojës dahet n' shei prei tierave fugure t' mrekullueshme per trii vetiina: bukurii qi s' mûnd t' pershkruhet, ndrrîme t' denduna ftyret e t' njyemiet, e pezullim n' airii.

Peritis in arte credendum est - Atyne qi janë t' rrahun m' nji harte duhet me u besue thot' e moçmia, e edhè m' tager nji i diishem tejet, këqyret si dishmitaar i lartë. Tesh praa n' vietë 1747 qyteti i Gjenoves, rrethue n' çark per deet e per tokë, e ndeshkue mrendë prei ûjet, dergoi piktorin e permêndun Luigj Tozin me xierrë nji kopie fort t' sakët t' Zojës t' Gjenacanit. Tozi n' rrethana, qi me i raa per shkurt m' duhet mos me i bisedue, e xuer kopien si â mâa mirë, e dergoi n'Gjenovë, e n'at ditë qi mrriiti e mrekullueshmia Virgjin, anmikù s' veedit e hoq çarkimin. Para se m' u largue Gjenacanit, Tozi desht me lanë nji dishmii t' betueme mbii gjith ato sênde, qi kishte vroitun: ket dishmii une kam me e shkurtue tui perdorue vetun fialët e tija. Asnji kopie e xierrun ç' me sot nuk i pergiot, e gjithmonë kaa per t' kênë

zoor me gjetë nji piktor qi t' ja xierrë kopien. Ajo fugure nuk asht e bâame as me shtyll grek, as me shtyll got, as me shtyll t' vieter, as me shtyll t' rii: n' t' tana piesët e saja asht nji holii e shije aq e madhe, saa duhet me i soditë e me i peshue edhè vizat maa t' voglat. Prândei ky Tozi me qindresë kaa botue se, ndonji hartues maa i vlerët se nieri do t' a keet pikzue: sidomos mbassi nuk dihet a âsht njimend nji pikturë, o nji fugure me t' njyeme qiillore e shtypun mbii nji lesker murit, e cila âsht qindresa e vetme e këti visaar t' çmueshem. Nen sŷyt e tii, n' aq qi ishte kahë ja xiirte kopien, tui ken' e gëzueshme e e amel e e dashtun por me nji t' njyeme t' myllët, si u mbait ç' prei sahatit 19 e deer m' 20, u shndrrue m'nji diftesë madhnijet me ftyrë t' ndezun, t' kuqun e t' flakët; e ket sênd e vroitne edhè atà qi ishin prâan I pau shûm herë minzat, herë n'madhnii, herë n'gëzim, herë me nji t' njyeme t' myllët; herë mâa teper herë maa pak t'çiluna. N' ket raas me udobsii e hollii maa t' madhe u vroit se, asht nji mrekullii e madhe e e padaame si këjo fugure dyy pllamë giatë e nji e gjysë gjanë, e shtypun mbii nji lesker t' fieshtë murit, u mbait per trii faqe nierit e paprekun, e paprishun e e kryeme, sidomos tui mos pas' ajò lesker murit asnji sênd kû m' u pështetë. Kështû foli me bee Tozi me 11 Qershuer n' vietë 1747. Kësajë dishmii t' nji nierit t' rrahun n' harte t'vet, dona me i shtue atê t' Padre Frano Vaskuecit xheneralit t'Agostinianve. Ky kishte xierrë prei Benediktit t' XIV, me 2 Korrik n' vietë 1753, testirin e Mledhies t'divoçme, qi ishte nji llojë kuvllaznijet nder t' devoçmit e Êmzojës t' Gjenacanit. N' leter me t' cilen i difton urdhnit t' vet ndeeren e xierrun prei Papës, thotë kreit njishtû: Na kemi paa

atiè (n' Gjenacan) fuguren fort t' bukur, qi kiè prûemun prei vêndeve t'Shqypniis me duer t'Êive, n'vietë 1467, e bukurija e sajë i ngrehë zemrat e gjith atyne qi e vêen oroe. Ftyra e kësajë fugure, herë tfaqet e kândshme, her' e zymtë, her' e ndritun me t' njyeme dranofilliet, si t' jenë shartet e atii qi i avitet me e paa; e duka e sajë, sakt e çuditshme, âsht e dejë me kênë giasue me Parriizin.

Edhe Dom Shtiefen Rrodotahi, n'vietë 1713, e Kanonik Baçi, n'vietë 1747, janë bashkë me ato qi dishmuene sypri, n' çudii per bukuriin e kësajë fugures shêite e n'habii, qi u zgjue nder to prei ndrrimeve qi mrriine me vroitun n'Tê. Kreit me arsye praa Kisha Shêite këndon n'Oremus, me diftue nji vetii t' posaaçme t'kësajë fugure, ato fialë: "ejusque speciosissimam imaginem mira apparitione clarificare dignatus es„ - fuguren fort t'bukren e sajë me nji dukë t'çuditshme jee denjue me e ndritë.

Po a mûndet m'u provue historisht se, këjo dukë pat kên' e mrekullueshme? Duket se nji paal, t' cilët mbas ndueres t' vet, janë lidhë me kritiken e e neelt, donë me e mohue. T' a shofim praa mbii ç'farë temelit âsht pështetë goidhana e pershpiirtshme.

N' marim t' shekullit t' 18 i kie bâa lutë Kongregacionit Shêit t' Rriteve me dhanë lêjen per nji Meshë e per nji zyre t' veçantë n' t' cilen t'ishte kllatë me pomênde t' posaaçme vakija e t' Dukunit. Kisha n' këto rasa shkon fort kadalë, pse nuk don me ju bâa krah nji besimit nei nji vakii t' mbiinatyrshme, po s'pat per tênë provë me t' madh temel. U kie vûe barra praa me i kerkue ato provë dy vllazneve Emzot Kalist Marinit e Gaetan Marinit, arkivishta t' Vatikanit e arkeologë mâa t'permêndun t'atii mo-

tit. Kerkimet e tyne kiene pûnë ditunijet t' thellë e zhibirimesh kritike t'mëdhaa. Prodhimi kiè se, hêm Kongregacioni Shêit, hêm Papa Pio i VI e dhaan lejen qi, n't' gjashtin lekcion t' matutinit, le t' kalxohei çiltas se, t' dukunit kie i mrekullueshem " mirabiliter apparuisse„ e se ai t'dukun âsht i provuem i saktë me diploma papnore e dokumente t' asajë kohë «pontificiis diplomatibus et supparibus documentis ».

De Orgji, Buonani, Semi, Belgrani, t'gjith permêndin ndonji dokument papnuer e tiera dokumente t'asajë kohë, qi ato nuk mûitne me i gjetë, por dihet me arsyena terthore se janë kenë sakt e se edhè mûnden m'u gjetë: e këto dokumente ndoshta jan' ato, qi u sherbyene si shtrojë dy vllazneve Marini, me botue gjikimin e vet. Prândei kishte me kênë veper e çmueshme, me zhbirue me kuides mâa t'madh nder arkivet e Vatikanit, nder atò t'shpiis Kolona e nder t'tana ato vende qi mûitne me pasë ndonji t'kundershtisun me vakiin e çuditshme; por sidomos kishte me viit me xânë e me çpallë shkrimin e dy vllazneve Marini, prei t' cilit kishin me muit m'u pasë shêje, me diktue burimet prei t' cilave ato xuerne dokumente.

Kanesi, historiak i aso motit kuer kie Papë Paali i II, e i levduem edhe prei historiakve t'soçem si historiak fort i perkryem, thotë: « Sub id temporis apud oppidum Jenazzani.... ex imagine B. M. V. quam plurima et admiranda miracula Deus effecit, ad cujus examinationem Gaucerium Episcopum Vapicensem et Nicolaum Episcopum Pharensem destinavit (Pontifex). — » N'at kohë tu katûndi i Gjenacanit Zotyn bâni fort shum mrekullii t'çuditshme neper fu-

guren e t'Lûmes Mrii Virgjin, per rmimin e t' ciles Papa shênjoi Gauçerin Ipeshkvin e Vapiçes e Kolen Ipeshkvin e Fares. E mâa poshtë tregon se, nji tieter fugure e t' Lûmes Virgjin afer Viterbos u tfaq e mrekullueshme, e Papa nuk e pat n'kuides. E per ç'ka ky ndryshim? M'u diftue e mrekullueshme ndonji fugure e t'Lûmes Virgjin nuk âsht nji sênd kreit i jashtazakonshem, e zatii rmimi i asajë diftesë i lêhet Ipeshkvit t' dijoçezit. Por diftesa e asajë t'Gjenacanit ishte bashkue me do rrethâna fort t' veçanta, t' cilat ngiet i perkitshin Paalit t'II. Fûndi i gjikimit t'dy Ipeshkvive do t' jetë ken' i pelqyeshem, pse Papa nuk ndei dyyshas m' e mbaitë per t' saktë e t' mrekullueshme duken me t'gjitha rrethanat. Paali i II ishte Venediklii e i kishte fort per zêmer Shqyptarët. Me thanë se Zoja e Bekueme e kishte braktisë Shkodren, kishte kenë gjithnji si me u dhan'arsye atyne, t'cilët shkoishin tui vrritë se Zotyn e kishte perbuzë Kështênimin. E praa politika kishte lypë qi t' mëshehei ky t'ndollun, hêm per mos me i fye Venedikliit, hêm mos me i poshtnue mproitorët e banorët e Shkodres, t' cilët, m'si thotë Barrleci, ishin ligshtue fort, edhè pse kishin mrîit me i mergue anmiqt. Por edhè pse këso doret ecte pûna, Paali i II ju shtrue t'vertetes obiektore t'ndollunave.

Na del para tesh nji dishmues i asajë kohë, e âsht Ambrozi i Korit o Koriolani, xheneral i Eremitanve, kuer e sûndote Kishen Sisti i IV. Shkroi ai nji veper apologjijet kûndra Korradit e Dedës de Treveris, kanonikë rregulltarë t'sh' Agostinit e nierz, qi nepeshin me u mârrë ndeeren Eremitânve. Tui tregue jeten e t'Lûmes Petruçe, thotë: "Virginis enim Mariae imago pulcherrima, nulla hominis manu adhibita,

illic apparuit„— Aty u duk, paa kênë perdorue asnji dorë nierit, fuguria fort e hiishme e Virgjines Mrii; e prafton tui kalxue t' gjitha rrethânat qi e bâane kaq t' permêndun ket t' dukun. Mos me pas kên' ai tregim kreit i dreit, ato dy anmiq t' tharbtë, qi mândei nen Inoçencin e VII ja duelne m'e burgosë, a ja kishin kursye kritiket e veta? E praa nder diatribe, qi bâane, e mbaitne t' ndollunit per t' saktë.

Shûm, sidomos Agostinian, n' shekullin e XV e t' XVI shkruene mbîi ket dukë t' çuditshme, sikuer Koriolani, Panfili ipeshkvi i Senjit, Kruzeni, Erreri, Toreli, Elsfi, por shkruene sikuer per nji maade, mbii t' cilen askuei s' i vete mêndia me pasë dyshim. Kishte me kenë si me gjetë nji visaar, me mûit ndokush me diktue m' ndo 'i bibliotekë librin e Imshii Rromanit, qi kiè shtypë n' Venedik, n' vietë 1522, due me thanë 55 viet mbas duket. M' si thotë De Orrgji, ky Rromani jo veç tregon fiill e per pee ndollinat, por edhè u del zot aq mirë. saa me ja mbyllë gojen ç'do kritikut.

T' gjitha mbîshkrimet, qi dihet se kiene vêndue ç' prei fiillit, hêm n' kishë, hêm tu vorri i Petruçes, thoishin se t' dukunit ishte kên' i mrekullueshem. Padre Feliç Leonçeli prei Kaves, 150 viet mbasi diq e Lûmia, e pertrîni kishen, tui e lân' asgjâmangut t'paprekme kapelen e vieter. Edhè ai vêndoi hêm n'kishë, hêm mbîi vorr t' Lûmes do mbîshkrime t' dhenuna mbîi rrasa t' reja. S' â sênd qi besohet qi ai t'keet pasë guximin me e ndrrue gjâjarisht veshtrimin e mbîshkrimeve t' vietra. Po psè barè nuk i rueiti rrasat e moçme, t' cilat kishin dhanë nji fort t'nguerrt arsye t'atii mot? a nuk i raa n'mênd se n'shekull t'kritikes t'lartë, rrasat e reja s' kishin kênë xanë besë? Per baft e

mbâiti nji aso rrasash, e cila tesh gjindet sypri derës t' mrame e âsht e t' XV shekull: ajo fillon me këto fialë "Divinitus apparuit haec imago„ — Këjo fugure u duk me nji mëndyrë t' hyinueshme, e maron me këto tiera, "ex alto figura prospexit„ — fuguria këqyri prei s' neeltit.

Per çka i perket t' tretes vetii, due me thanë, t' ndêjunit t' fugures n' airii, do vroitë mâa parë, se edhè mos me kênë tesh ashtû, nuk rriedhë si pasojë se nuk kiè kurr âshtû: per kûndra kena dishmitarë, t' cilët na seguroin se ndêi mbîi airii per trii faqet e nierit qi kan kalue. Padre Fulgjenc Briçiteli, i par 'i kuvêndit t' Gjenacanit m' nji leter, qi kaa daten e 22 t' Ndandorit 1682, e cila deer tesh s' kie botue, e pershkruen kaiden e t' kunoruemit t' shêitnueshmes fugure, e nder tiera sênde thotë: Vetë Kanoniku (due me than' ai, qi ishte kênë shênjue prei Kapitolit t' Vatikanit) e pau se fuguret (e Mriis e t' Krishtit Foshnje) ishin thiethtë mbîi lesker fort t' hollë; e cila vetun tu mâja e krees perkite murin, e teprica rrite pa u pështetun.... prândei gjikohet me qindresë se mbâhet n' air per mrekullii; prândei kie nevoja me i njitë kunorat me leqe, tu gozhdat e ngulme n' muur. E kena ndii mâa nelt dishmiin e betueme t' piktor Luigj Tozit n' vietë 1747. Mândei Buonani thotë: Na vetë jemi kênë segurue prei do vetve, qi e meritoin t' tanë besimin, se tui u deshtë n' raas t' qindtares t' vietës 1867 me e dliir fuguren, u kuituene se nuk qindrote nen t' shtyemen e leet t' duerve t' tyne, si nji sênd e veçueme e e shkoqun prei murit. Prova e t' ndêjunit mbîi airii kie bâa nji herë per gjith faqe nierit, e ajo provë nuk kie bâa vetem me shisen e t' paamit, por edhè me atê t' prekunit, nder rrasa t' madhnuesh-

me, nder sŷy t' shûm dishmitarve, e prei vetve, per t' cilët s' mûnd t' na kiain zêmra.

Le t' kaloim tesh me rmue tietren piesë t' çudiinave, qi kiene veprue prei Tenzot n' ket fugure t'bîndueshme, due me thanë, t'shperngulmen e sajë t'mrekullueshme.

Âsht nji ndollin' e sakët se. pak dit mbas duket t' mrekullueshme, mrrîitne n' Gjenacan dy shqyptarë shkodranë: njênit i thoishin êmnit Gjorgj, tietrit Sklavis. Këto metne n'Gjenacan: e u knellne mirë, mbasi u bâane gjinii me konaqet mâa t' mirat e asajë trevë e t' rretheve. Shpija Sklavis u shue n'shekullin e XVIII; por ajo e Gjorgjit âsht n'kamb' edhè: madiè nji nder mashkuit e saj' ishte reez i vêndit n' vietë 1898, e ja tfaqi pêmen gjenealogjike t' shpiis Êmzot Dillonit, e cila pêmë mrrîin deer n' at Gjorgjin qi behi n' Gjenacan n'vietë 1467(*fug.2*).Dyy suaze gjinden n' shêitnore: njêna tfaqë dy udhtarët kahë janë tui hîi n' deet per me ndiekë fuguren shêite kreit t' shkelxyeshme, tietra i qet kahë janë tui kapë bregun. N' kioftë se nji i devoçem i Zojës t' Këshillit t' Mirë vêhet me punë dureset e qindreset me kerkue n' t' tana ato mretnii n' t' cilat qyysh motit pat kên' i madh devocioni nei Tê, per me diktue a gjinde pikzime (dipinti), qi diftoin t' shperngulmen e ç' farë motit jauë, kishte me i prûe goidhanes ndîmen e nji provës, qi kishte me e çmue fort edhe kritika e lartë.

Por tesh le t' rmoim ato provë qi na vinë per doret.

Urrbani i VIII ishte fort i devoçem i kësaje shêitnore e prândei, me i dhanë t'Shêitnueshmes Mrii nji dishmîi t' perkushtiis t' vet, n' vietë 1670, desht me

e paa mbas nji shtegtimit fort t'lulzueshem. Kie pritë prei Kolones, qi ishte paranik, me ndeerat mretnore, qi per dyy arsye i perkitshin Papës Mret. N'at ligjeratë qi prenku i bâni Papës, kuer e priti, gjêim njikëto fialë: "Coelitum hominumque Regina ac Dei Mater coli heic se voluit, non mortalium manibus huc advecta, non hominum pennicillo depicta, sed repente in templo conspecta, ac coelesti ut creditur artificio fabrefacta, ne scilicet videretur suum Latio deesse Lauretum „ — Rregjina e qillorve e e nierzve e Nana e Perêndiis, desht me kênë nderue qitû: s'kiè prûe këtû prei atyne qi janë t' dekës, nuk kie pikzue me brushë nierit, por paa pritë kie paa n' kishë, e m' si besohet kie krye me mieshtrii qiillet, abolla mos t'dukei se Lacit i mungoi Loreta„. Frano Çiroku, segretaar i Kolones, n' historii t' kësajë t'paame mretnore, tregon shi njatò fialë. Tesh, kush kuiton mirë ç'faret ishin parimet e Urrbânit t'VIII nei t'ndollunat e mrekullueshme, cilat ishin t'pertrîimet kllatun prei tii per kanoniximin e sherbtorve t'Tenzot, e dekretet e rrepta çpallun mbîi tregimet e mrekullueshme, atii kaa me ju mushë udob mêndia, se kerkush s'kishte guxue n'sŷy t'tii me bâa ato vrêeme, mos me pas kênun me temel.

Këso parimesh kishte edhè Benedikti i XIV. Tesh praa ky Papë mbas lutes t' Padre Frano Vaskuecit, xheneralit t' Agostinianve, me 2 n'Korrik n'vietë 1753 botoi bulen "Iniunctae nobis„ me t'cilen temelon mledhien e devoçme; e n'atê këndohen këto fialë: in ecclesia sub invocatione S. Mariae de Bono Consilio,..... in oppido Genazzano..... reperitur cappella in qua colitur..... imago eiusdem Immaculatae Virgjnis Mariae de Bono Consilio, sicut pia

fert traditio, per Angelorum ministerium ex Scodra civitate illuc olim translata„ -- n'katûnd t'Gjenacanit n' kishë t' Sh'Mriis t' Këshillit t' Mirë, gjindet kapela m' t'cilen nderohet fuguria e kësajë Virgjines Mrii t' Këshillit t' Mirë t' xânun pafai, e cila fugure, si thotë goidhana e devoçme, me sherbesë t' Êive kie baart prei qytetit t' Shkoders e çue aty. Ky Papë praa m'nji bulë, qi âsht shkrimi mâa i madhnueshem i Papve e nuk botohet veç mbas nji rmimit t' piekun, difton se goidhana e t'shperngulmes âsht e pershpiirshme, due me thanë, tui e besue, bâhet nji veper e pershpiirtshme e rreligjonit nei Zotin e nei t' Shêitnueshmen Nanen e tii. Le t'na biin n'mênd edhè ç'ka u tha mâa sypri mbii kerkimet, qi kienë bâa vetun 30 viet mrapa, prei vllazneve Marini, n'raas m't'cilen rrahei pelè a mûndei o jo m'u dhanë lêja e ufices e e meshes t' veçantë, e mândei le t'gjikohet a thue fiala e Benediktit t' XIV s'e kaa pasë perforcimin e plotë.

Por mûndet m'u thanë se këto Papë kiene teper lerg prei t'ndollunave. Me folë t'dreiten, këjò kûndershtii nuk kaa nji peesh t'randë: pse qyysh se atà e pelqein goidhanen e e dishmoin t' devoçme, âsht shêi se u kiè mushë mêndia prei arsyenave t'viefshme qi u kienë tfaqun. Do vroit' edhè se ato patne dokumente qi na s' mrrîjmë mâa me i pasun, si me thanë arkivet e beledijes t' Gjenacanit, t' cilat maa vonë kiene shqymun prei ziermit, e dokumentet e arkivit vatikan, qi aq mir'u sherbyene vllazneve Marini, por edhè s'janë kenë vroitë prei shkrimtarve t' devoçem e t' diishem t' kësajë dukes t' madhnueshme.

Asgjamangut nji ndimë t' çuditshme na jep Sisti i IV Papë, i cili rrnoi m'at kohë, kuer qilluene këto

t' ndolluna. Perpara se me kênë zgiedhë Papë n' vietë 1471, ishte kenë sherbyes mar' i urdhnit serafik, e ishte bashkue m' nji miksii t' trashë me Koriolanin xheneralin e Agostinianve. Ky frat, m' si thonë t'gjith, ishte teologu maa i meçem i motit n' t' cillin kie gjaall: kuer ishte Kardinal kuriet, i dite t' gjitha pûnët qi atŷ mrênd' u tregoishin, e sidomos ato pûnë, qi ç' prei Kalistit t' III e mrapa, ishin maa t' neeltat n' mênde t' Papve, due me thanë me i dalë zot Krishtênimit. Ky hypi mbii seliin papnore m' nji kohë, qi rrica maa fort i ishte zatetë krishtênimit, e qytetit t' Shkoders m'nji mëndyrë t' posaaçme. Shi m' at vietë qi kie ngrehë sypri fronit, i suell sŷyt e vet prei Shkodres, tui i dhanë per ipeshkev Franon De Sanctis, t' urdhnit t' vet, t' cilin aq e kishte per zêmer saa e thirrte: domesticum suum - shpijakun e vet; e tui i dergue Shkodres xheme paresh t' mëdhaja, sikuer duket çiltas prei tefterve t' odave. (*fug. 3*). N'aq qi Shkodra gatitei me i bâa baall çarkimit, e t' tanë kapidanat ishin dhanë, si thotë Barrleci, me zhgulë prei zêmrave nji parandiesii t'zymtë, e cila u shtiite n' mênd se qyteti ishte braktisë prei Zotit, n' Gjenacan ishte ndezë nji shamat' e rreptë ndermiet t' partiis ushtarake, n' t'cileu ishin shûm shqyptarë t'ikun n'Lac, e t' partiis t'urates, sikuer na tregon Senni historiak i Gjenacanit. Gjenacanasit ishin kênë theer prei dyshimit t'çpallun prei shqyptarve, due me thanë fuguria e Mriis a kishte ardhë dogri prei qiillet, a por ishte kên' aty shperngulë prei ndo'i vêndit tieter per me u lague sŷyve t'anmiqve. N'kioftë se e dyta, thoshin, âsht e vertetë, do rueit ky visaar aq i çmueshem manu militari - me nji sogjerii ushtarake; e me ket partii ishin edhè Kolonait me rajen e vet. Per

kundra partija e uratës (le t'a rrfeim, me mâa arsye) thote se kio pun' ishte nji shagatë kûndra fuqiis s'Tenzot e t'Sheitnueshmes Mrii: Gjenacanasit, thote këjo partii, s'do t'sŷin tieter gjâa, veç me jetue sheitnisht, tui mbaitë n'mend fialët e Sh'Imshiis " peccatis nostris barbari fortes sunt ,, barbart per ngase t' mëkateve t' ona janë t'foort. Madiè u temelue me t'shpeitë nji kuvllaznii (confraternita), e thirrun e urates, sikuer tfaqet prei shûm veprave notarile t'asajë kohë. Kush nuk e shef se vetë këjo shamat' âsht prova mâa e shkelxyeshme se n'Gjenacan i ishte kenë xanë besë kreit Gjorgjit e Shlavisit? Po atëherë pse mos me dergue praa n' Shkoder nji komision, per me i gjikue pûnët sikuer âsht zakoni i soçem? Sisti i IV s' e bani ket pûnë shi per njatò arsyena, per t' cilat nuk e bâni Paali i II. Shkodra kishte fitue edhè nji herë: kryet e anijeve Pieter Moçenigu i kishte dal zot me kohë; hîni edhè i xeet i Skanderbegut e kishte pertrîi ziermin e shuguruem. M' këto farë raasash a ishte kên'urtii me shtîi rishtas nder zêmra at poshtnim, i cili me zoor ishte pas kênë zhgulun.

Por saa mrrîitne n'Gjenacan laimet e para t' liriis t'Shkodres e t'mrekulliive, qi kishin ndollë n'kishë t'Shen Kollit, gjâa s'e difton ngallnimin qi pat vllaznija e uratës: por ngallnim patne edhè kûndershtarët e tyne, tui thanë se fitesat, edhè pse ishin kênë xierrun me nji mburojë t' posaaçme t'Perendiis, asgjâmangut kishin kalue neper duert e luftarve, sherbesen e t' cilve kishte deshtë me perdorë Zotyn; e kështû t'dyy partiinat britshin: Fitueme.

Agostiniat me i vûe nji frêe kësajë shamatë, qi ishte kah' u bâte e rrezikshme, ngane tu Sisti i IV. Ky me nji Bulë t' 16 t'Korrikut 1475, ja dha rojen e

Fugures Shêite rregulltarve Agostinian, e tui e njoftë tagermburojen e Kolonaive, dha leçii mos t' ju hiqei këtyne fretnave shêitnoria, paa lêjeu e Seliis Shêite.

Me pas kênë nji prrall' e shperngulmia, mbîi t' cilen pështeteshin t'gjitha frrutat e partiis ushtarake, a s' ishte këjò koha me e ndritë pûnen e me e daa, hêm mos me i dhanë besim nji t'shtîimunit, hêm me i segurue mirë zêmrat e Shkodranve e t'Shqyptarve, tui shqymë temelin (*4. fug*) e frigës t'tyne?

Shkodra raa n' dorë. Pushtuesat, m' si thotë Barrleci, bâane ç' mos mos me i lanë gjytetasit m'u shperngulë: por Fiorio Gjonina nieri i gojës e shpat' e gjallë diiti aq mirë me folë, saa me perdorë vetë fialët e Barrlecit, "Scodrenses omnes in Latium tetenderunt et in sinum florentissimi veneti senatus confugerunt.„-T'gjith Shkodranët sŷene Lacin e u vûene nen strehë t' senatit t' Venedikut. Edhè Barrleci i ikun nuk muit mos me i diit t' ndollunat e Gjenacanit, t'cilat tesh mâa ishin t' njoftuna edhè jashta Italiet: ne mos ishin t' verteta tregimet e gjytetasve t'vet e kishte perlim (borxh) me i tfaqë t' rrêishme n'historii t' vet, e mêndia s'i mungote per me e çue n'vênd ket pûnë; sidomos mbasi ato tregime e qitshin kreit t' rrqishem qellimin e parë qi kan kaptinat e mrame t' historiis t' tii.

Shqyptarët e ikun n' Lac, n' Kalabrie, n'Pulie, e tfaqne, ç'prei fiillit, nji bashkim e nji perkushtii t'posaaçme nei Zojen e Gjenacanit. Kûdò gjindet nji kolonie shqyptarësh shifet me t'sakët nji fugure, o nji iteer, o nji kish' e Zojës t' Këshillit t' Mirë. E këjo per kûndra diftoi per to dashtniin e vet t' posaaçme n' kaq shûm mëndyrë, saa Dom Shtiefen Rrodotahi, misionaar fort zelltaar nder qytetsit e vet t'merguem, kishte za-

kon me e thirrë: Zoja e Shqyptarve.

Tesh kishte me kênë nevoja me tregue goidhanen e metun n' Shqypnii: por koha qi m'kiè caktue s'ma nep lêjen. E mândei s' kishe me bâa tieter, veç me pertrîi me bisedë sênde, qi i din gjithkush. Vetun tui kalue kalximin e Zotniis Kont e Kapidan Shtiefen Medinit me 25 Korrik n' vietë 1745, e dishmîin e betueme t' Zotnii Kol Kamcit, shkodranit fisnik, e atê t' Êmzot Gjon Batista Nikolaviqit Argjipeshkvit t' Shkupit, t' dyja këto dishmîi t' vietës 1745, e tui u pështetë mbîi t'ndollunat, qi ato kan dishmue si t'verteta unjîi, due me bâa nji t' pëvetme, e cila rriedh natyrisht mbas këndimit t' atyne dokumenteve: pse Zotyn desht me e rrethue me nji mburojë t'çuditshme at kishë t' vogel t' Shêitnueshmes Nunciatë, edhè n' kohë t' salvimit mâa mizuer, tui ja pritë krahin atii, qi kishte forcen n' dorë, abollà mos t' bâte n' at kishë, ça kish veprue mbii tierat (*fug. 5.*). Pse Zotyn desht me mbaitë n'zemer t' Shqyptarve nji dashtnii kaq qindrake nei ato mure, edhè pse t' rrênueme ?

M' duket se s' mûndem me e krye ligjeraten mâa mirë, se tui i gjegjë këtyne pëvetieve me mêndimin, qi m'a shtîni n' mênd P. Vinçenc Vannutelli frat i Shêitit Sh' Dedë e Êmzot Dilloni.

Deeri saa Zoja e Këshillit t' Mirë met n' Shkoder, Skanderbegu kiè fitues. Me t'nisun t' Sajë, fillon çashtia e madhe e t'Leemit hêm per popuit, hêm per qeveriinat e Europes. Per ndeshkim t' tyne prêmtoi Zotyn qi t'vishin rrênime, robnii e moorde, hêm mbii deet, hêm mbii tokë. E kuer Zotyn desht me i vue nji frêe fuqiis detare t'anmikut, kê zgodh si prîis t'dytë e këshilltaar t' parë t'ushtriis t'krishtenë nder Ekinadet? Mark Ndoc Kolonen, zotniin e Gjenacanit. Kuer Zotyn

dote qi anmiku, i cili kercnote tesh mâa vetë pellkun e t' shugurueshmes krailnii rromake, t' dredhei per s' mrapshtit kahë kishte ardhun, edhè atbotë desht qi Zoja e Gjenacanit t'ishte prîsia e ushtriis t' krishtenë. Pse Inoçenci XI para se me dergue n' Beçë bailozin e vet me lidhë n' b shknii krailin, mretin e Polonies e duken e Lorenes, urdhnoi t' kunoruemit e lulzueshem t' Zojës t' Gjenacanit e i dha bailozit t'vet nji kopie fort t'bukur t' fugures shêite, abollà këjo t'i bite perpara dhuntiin e këshillit kreenve t'kunoruem, mândei "quasi castrorum acies ordinata,, t'i theite urdiit, qi kishin ngrehë shatorret e veta nen muret e Beçës.

E tesh qi çashtia e t' Leemit âsht nder zoret e ngushticat mâa t' mëdhaat, kush kaa me diit mâa mirë me e krye punen, veç Ajò qi e pat fillue tu Ekinadet e tu Beça? E edhè mâa fort d ket e nevoishme ndîma e Sajë, pse nder këshillet e nierzve nuk gjindet mâa Këshilli i Zotit: e madiè tesh nuk âsht aq nevoja e armve me i vûe kapak çashties t'Leemit, saa âsht nevoja qi Këshilli i Tenzot ie t' keen pushted mbîi këshillet nierishte. (*fug. 6*).

E mrrîitmia e fugures mrekullueshme n'Gjenacan.

Fuguria e mrekullueshme niset prei Shkoders.

V. O. *Ket fuguren e tretë kena 'ashtë m'e qitë këtû, por ai, t'cilit ja kemi porositë nuk na e ka çue.*

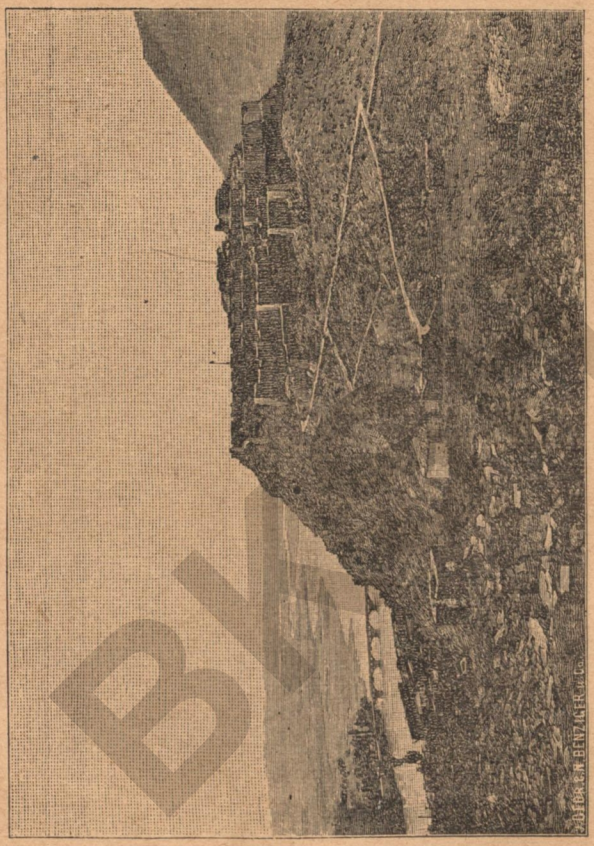

Gjytetthi i Shkodres.

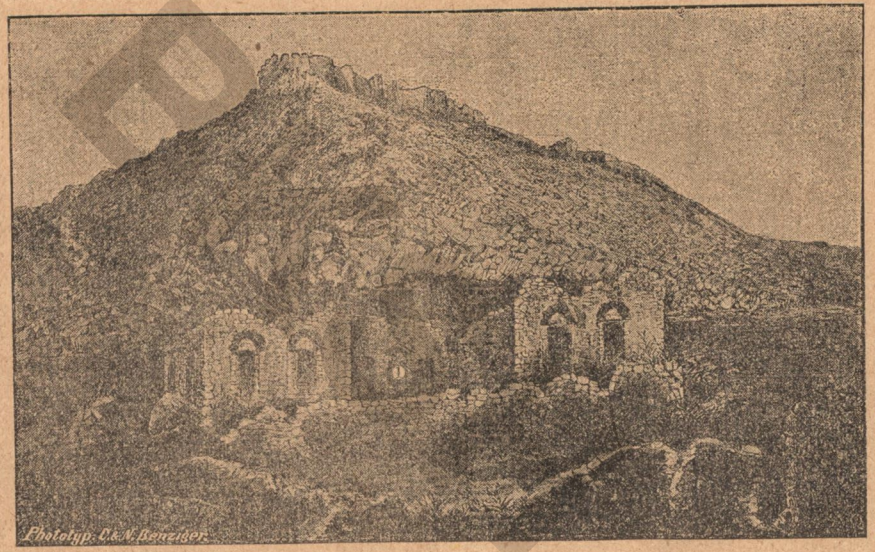

Germadhet e Kishes t' Shkoders.

Numri 1 shênjon vêndin, kû gjindei motit fuguria e mrekullueshme.

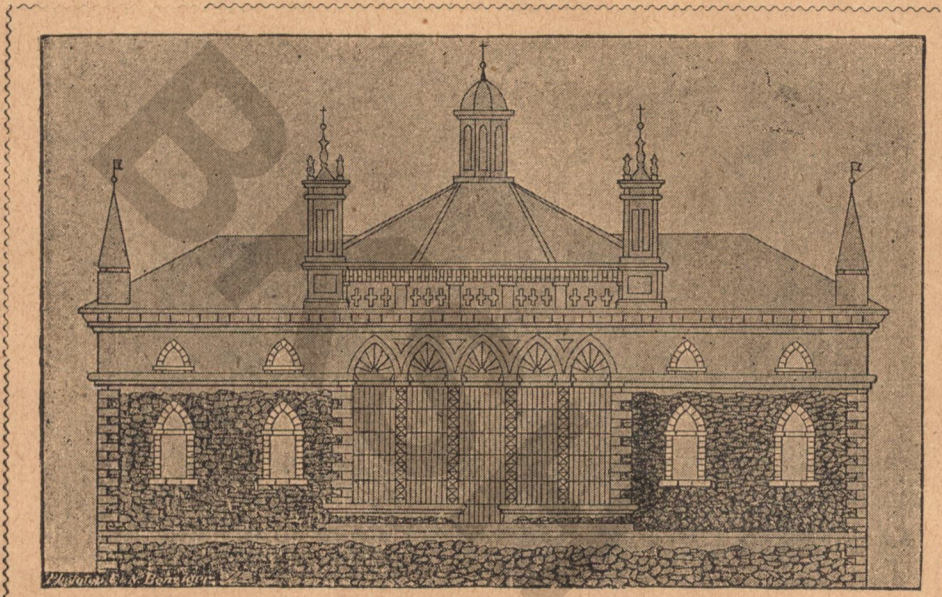

Si kishte me muit m' u pertrîi Kisha e Shkoders.

BKSH

BKSH

BKSH

BKSH

BKSH